

УДК 130.2:001.89:004.9:316.774(477)

ДОВГАНЬ О.Д. *заслужений діяч науки і техніки, доктор юридичних наук, професор, радник дирекції Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права НАІПрН України».*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3453-4938>

ТКАЧУК Т., *доктор юридичних наук, професор, учений секретар наукової лабораторії (наукової установи) Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз.*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4620-3300>

ЛИСЕНКО О. *кандидат філософських наук, Збройні Сили України*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АПОКАЛІПСИС: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА КРИЗА, ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ. ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4\(55\).346300](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346300)

Анотація. *Стаття пропонує міждисциплінарний філософсько-правовий аналіз феномена “інформаційного апокаліпсису” в умовах post-truth, коли традиційні джерела знання стають дедалі більш сумнівними у плані достовірності, втрачають авторитет і довіру, а алгоритмічні платформи формують фрагментовані партикулярні інформаційні реальності. Метою дослідження є рефлексія причин й прогнозування наслідків цієї кризи для подальшої легітимності адаптованих правових механізмів у новітню цифрову епоху. Методологічну базу становитимуть герменевтичний і історико-філософський метод, порівняльно-правовий підхід, цифрова форензика та методика foresight-моделювання сценаріїв у фокусі філософсько-історичного осмислення образу “кінця історії”, зокрема інформаційного апокаліпсису.*

Автори визначають поняття “апокаліпсис” як дуальність руйнування й одкровення (конструювання), співвідносять її з ідеями Постмана, Ж. Бодріяра, Гана, Ж. Зубофф і Л. Макінтайра, а також аналізують онтологічні та епістемологічні механізми та закономірності існування дезінформації (deepfake, симулякри, алгоритмічні “бульбашки”). Показано, що інформаційний хаос радикально трансформує стандарти доказування й породжує потребу в нових критеріях та методиках цифрової експертизи. Окрему увагу приділено сучасному українському інформаційному простору: попри війну та постійні кібератаки, країна функціонує як livinglab цифрової демократії (платформа “Дія”, е-суд, відкриті реєстри), демонструючи потенціал для експорту нормативних та технологічних рішень у міжнародний інформаційний світ.

У статті обґрунтовано три сценарії розвитку глобального правопорядку у інформаційному світі — песимістичний (інфляція істини й занепад довіри), реалістичний (гібридне регулювання ШІ й контенту) та прогресивний (блокчейн-реєстри й незалежний аудит алгоритмів). Автор доводить, що поєднання цифрових технологій із етикою та новими епістемологічними стандартами може відновити легітимність права й сприяти формуванню світової кіберстійкості. Практичний внесок роботи полягає у запропонованих модельних рішеннях для реформування процесуальних норм, підготовки кадрів цифрової юстиції й розбудови міжнародних тренінгових центрів на базі українського досвіду.

Ключові слова: *інформаційний апокаліпсис, post-truth, легітимність права, дезінформація, філософія права, цифрова експертиза, медіаграмотність, кіберстійкість, кібербезпека.*

Summary. The article offers an interdisciplinary philosophical and legal analysis of the phenomenon of the "information apocalypse" in post-truth conditions, when traditional sources of knowledge become increasingly questionable in terms of reliability, lose authority and trust, and algorithmic platforms form fragmented particular information realities. The purpose of the study is to reflect on the causes and predict the consequences of this crisis for the further legitimacy of adapted legal mechanisms in the new digital era. The methodological basis will be the hermeneutic and historical-philosophical method, comparative legal approach, digital forensics and the foresight-modeling technique of scenarios in the focus of the philosophical-historical understanding of the image of the "end of history", in particular the information apocalypse.

The authors define the concept of "apocalypse" as the duality of destruction and revelation (construction), correlate it with the ideas of Postman, J. Baudrillard, Hahn, J. Zuboff and L. MacIntyre, and also analyze the ontological and epistemological mechanisms and patterns of the disinformation existence (deepfake, simulacra, algorithmic "bubbles"). It is shown that information chaos radically transforms the standards of evidence and creates the need for new criteria and methods of digital examination. Special attention is paid to the modern Ukrainian information space: despite the war and constant cyberattacks, the country functions as a livinglab of digital democracy (the "Diya" platform, e-court, open registries), demonstrating the potential for exporting regulatory and technological solutions to the international information world.

The article substantiates three scenarios for the development of global law and order in the information world — pessimistic (inflation of truth and decline of trust), realistic (hybrid regulation of AI and content), and progressive (blockchain registries and independent audit of algorithms). The author argues that the combination of digital technologies with ethics and new epistemological standards can restore the legitimacy of law and contribute to the formation of global cyber resilience. The practical contribution of the work lies in the proposed model solutions for reforming procedural norms, training digital justice personnel, and developing international training centers based on Ukrainian experience.

Keywords: information apocalypse, post-truth, legitimacy of law, disinformation, philosophy of law, digital expertise, media literacy, cyber resilience, cybersecurity.

Постановка проблеми. Апокаліптичні сценарії розвитку історії найбільш яскраво представлені у міфологічній та релігійній свідомості. У міфологічних традиціях різних народів, у межах циклічної парадигми історичного розвитку, кінцева катастрофа завжди передуює новому етапу буття — реалізує метафору вічного повернення: так у скандинавській міфології *Рагнарьок* знаменує кінець старого світу, після якого народжується оновлена реальність, очищена від хаосу. У ведичних писаннях цикл *Калі-Юги* завершується, коли просвітлене знання істини змінює спотворене сприйняття світу. Навіть у християнському *Одкровенні Іоанна Богослова* апокаліпсис є не просто руйнуванням, а переходом до нової форми існування: "І бачив я небо нове й нову землю, перше бо небо та перша земля проминули, і моря вже не було. І я, Іван, бачив місто святе, Новий Єрусалим, що сховався із неба від Бога, що був приготований, як невіста, прикрашена для чоловіка свого. І почув я гучний голос із престолу, який кликав: Оце оселя Бога з людьми, і Він житиме з ними! Вони будуть народом Його, і Сам Бог буде з ними, і Бог кожену сльозу з очей їхніх зітре, і не буде вже смерті. Ані смутку, ані крику, ані болю вже не буде, бо перше минулося!" (Одкровення 21: 1-4).

Наукова свідомість у межах діалектичного методу теж осмислює концепт "кінця історії" як початку нового етапу розвитку; філософсько-історичні концепції апокаліпсису мають аксіологічний характер та дають критичну оцінку минулому і теперішньому з огляду на перспективу майбутнього. Філософська синергетика визначає кризовий стан як біфуркаційну точку нерівноважної системи, необхідну для подальшої самоорганізації.

Інформаційний апокаліпсис має аналогічну дуальну природу. З одного боку, він проявляється у кризі достовірності, спотворенні реальності через алгоритмічну маніпуляцію та масове поширення дезінформації. Цифрові технології, що мали на меті зберігати та поширювати знання, тепер часто перетворюються на інструменти фрагментації суспільства, де істина розчиняється у симулякрах, квазі істинах, брехні, умисному (маніпулятивному впливу на свідомість, з метою формування спотвореної картини тієї чи іншої ситуації. З іншого боку, як і всі масштабні трансформації, інформаційний апокаліпсис є не лише крахом усталених механізмів, а й можливістю створення нової системи комунікації, оновлення концепту істини-правди, як підґрунтя гносеологічної довіри та взаєморозуміння між людьми.

У древніх віруваннях прадавніх слов'ян світ мав трискладову структуру: ПРАВ-ЯВ- НАВ. Яв символізував видиму реальність, у якій людина існує фізично, але водночас пов'язана з глибинними, невидимими рівнями буття – ПРАВ і НАВ. Так само й сьогоденне інформаційне суспільство перебуває на межі двох станів: реального та ілюзорного, де різниця між правдивим і штучно сконструйованим поступово зникає. Якщо інформаційний апокаліпсис є передвісником глибоких змін у нашій цивілізації, то **основне проблемне питання полягає не в тому, як уникнути його, а в тому, як осмислено перейти до нового етапу розвитку**, зберігаючи критичне мислення, етичні принципи та здатність суспільства до розпізнавання та продукування істини.

Ми дослідимо феномен інформаційного апокаліпсису крізь призму філософії, права та технологій, аналізуючи його вплив на суспільні структури, легітимність правової системи та перспективи адаптації людини до нової інформаційної реальності. У 2016 році слово *post-truth* було визнано Oxford Dictionaries словом року [1] – це засвідчило глибоку зміну у способі формування колективної думки: емоції, особисті переконання та віра в “свою правду” почали переважати над перевіреними фактами та логічними аргументами. Минуло майже десятиріччя відтоді, й нині ми маємо змогу не лише ретроспективно осмислити прояви цієї епохи, а й оцінити масштаб її наслідків для права, політики, демократії та інституцій. У цьому контексті вкрай важливим є завдання – сформулювати прогностичну модель і дати філософсько-правову оцінку феномену інформаційного апокаліпсису, що виступає як симптом постправди у глобалізованому світі.

Метою статті є сформулювати комплексне філософсько-правове пояснення феномену “інформаційного апокаліпсису” в добу *post-truth*, визначити його вплив на легітимність права та окреслити концептуальні напрями оновлення правових механізмів у інформаційно-цифровому середовищі. Для реалізації визначеної мети передбачається вирішення таких наукових завдань: сформулювати концептуально-термінологічний апарат дослідження; виявити та класифікувати механізми продукування й дифузії дезінформації та з'ясувати їхній деструктивний вплив на суспільну легітимність правових інститутів; оцінити трансформацію процесуальних стандартів доказування в умовах цифрової реальності та обґрунтувати потребу у впровадженні нових методик верифікації даних і підвищенні ролі цифрової судової експертизи; дослідити правові ризики та етичні дилеми алгоритмізованого середовища; розробити прогностичні моделі еволюції правопорядку в глобальному та національному вимірах і запропонувати рекомендації щодо зміцнення епістемологічної та нормативної стійкості права в добу постправди.

Аналіз сучасного стану досліджень. У процесі дослідження проаналізовано низку тематичних джерел, які становлять як концептуальну, так і емпіричну базу для

осмислення феномена постправди, дезінформації та правового виміру інформаційного апокаліпсису.

Філософське осмислення природи симуляції та гіперреальності представлено у працях **Жана Бодрійяра**, зокрема в “*La Transparence Du Mal*” (1990). Автор стверджує, що віртуальне поступово заміщає реальне, проголошуючи останньому “смертний вирок”, що дозволяє тлумачити сучасний інформаційний порядок як простір симулякрів [2]. **Славою Жижек** у роботі *Living in the End Times* (2010) розвиває ідею “апокаліпсису без Одкровення”, вказуючи на те, що сучасні катастрофи не несуть трансцендентного сенсу, а радше свідчать про екзистенційну спустошеність та девальвацію морального імперативу [3].

До проблеми технологічних загроз звертається **Нік Бостром**, вводячи концепт “екзистенційних ризиків”, що охоплюють як фізичні, так і інформаційні сценарії знищення цивілізації. Його стаття “*Existential Risks*” (2002) стає основою для подальшого аналізу нормативної відповіді права на виклики високих технологій [4]. **Ювал Ной Харарі** у своїй книзі *Homo Deus* [5] і пізніших працях попереджає про втрату контролю людини над системами на базі штучного інтелекту, підкреслюючи нову природу влади — влади даних.

Класичним у сфері критики цифрової культури є аналіз **Ніла Постмана** у праці *Technopoly* (1992), де він вказує на небезпеку “капітуляції культури перед технологією” й на появу ситуації, коли кількість інформації призводить до колапсу її якості та осмислення [6]. Цю лінію продовжує **Бюнг-Чуль Хан** у “*The Burnout Society*” (2015), де описує інформаційне виснаження як соціальну хворобу постмодерну, що підриває здатність до колективного мислення та солідарності [7].

Працю **Шошани Зубофф** *The Age of Surveillance Capitalism* (2019) можна вважати ключовою для розуміння того, як приватні корпорації, використовуючи особисті дані, формують поведінку, переконання та рішення людей. Зубофф вводить концепцію “капіталізму спостереження” — нового політико-економічного устрою цифрової епохи [8]. **Лі Макінтайр** у монографії *Post-Truth* (2018) пропонує аналіз постправди як політичного інструмента, що діє незалежно від істини, базуючись винятково на емоціях та ідеологічній привабливості, що створює загрозу для засад демократії [9].

Інтерв'ю з **Авімом Овадьєю**, випускником MIT, опубліковане на *BuzzFeedNews* (2018), попереджає про епоху “інформаційного хаосу”, де розвиток технологій глибокої фальсифікації (deepfake) здатен повністю стерти межу між правдою та симуляцією. Його прогнози з 2016 року, як ми бачимо, вже реалізовані на практиці [10].

Практичне підтвердження цих тенденцій подано у демонстраціях **NVIDIA** та інших компаній, які у 2020–2024 роках представили генеративні моделі створення відео, що здатні підроблювати реальність з абсолютною точністю [12].

На нормативному рівні дослідження опирається на **Digital Services Act (2022)** — закон ЄС, що покладає відповідальність на онлайн-платформи за модерацію контенту і встановлює прозорі механізми регулювання [17], а також на **EU Artificial Intelligence Act** — рамковий документ для регуляції алгоритмічних систем [21].

Підкріпленням до цього слугують статистичні звіти, зокрема **Digital News Report 2024** від *Reuters Institute* [14], а також **Global Risks Report 2024** від *WorldEconomicForum*, які прямо визнають дезінформацію однією з ключових глобальних загроз [20].

У галузі судово-правової практики використано **ENFSI Best Practice Guidelines** щодо цифрової криміналістики, що дають уявлення про сучасні стандарти обробки цифрових доказів [13].

Крім того, документи **Ради Європи, Єврокомісії та ЮНЕСКО** демонструють активні міжнародні зусилля зі впровадження програм медіаграмотності й критичного мислення в юридичну, освітню та адміністративну практику [15][16].

У сукупності ці джерела створюють цілісне міждисциплінарне поле, в якому правовий аналіз постправди й інформаційного апокаліпсису набуває актуальності, концептуальної глибини та прогностичної сили.

Методологія дослідження. У роботі застосовано комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує філософські, правові та інформаційно-аналітичні методи, аби всебічно охопити феномен інформаційного апокаліпсису та його вплив на легітимність права та роль права у інформаційній ентропії, або умисному спотворення чи раціоналізації і логічній впорядкованості інформаційної реальності.

Герменевтичний аналіз використано для тлумачення першоджерел – біблійних, етимологічних і класичних філософських текстів, аби реконструювати семантичну еволюцію поняття “апокаліпсис”. *Історико-філософський метод* дозволив простежити генезу ідей від ранніх медіакритичних концепцій Ніла Постмана до теорії симулякрів Жана Бодріяра, “диджитал-пандемії” Бюнг-Чуля Хана та “капіталізму спостереження” Шюшани Зубофф. З допомогою *системного підходу* розглянуто інформаційний простір, правові інститути та технологічні платформи, як взаємопов’язані підсистеми єдиного соціально-кібернетичного комплексу, що дає змогу виявити нелінійні ефекти (information cascade, trust collapse). *Порівняльно-правовий метод* використовувався з метою окреслення тенденцій і прогалин у правовому забезпеченні цифрової доказової бази. *Сценарний (Foresight) метод* дав змогу виокремити три прогностичні траєкторії. *Нормативно-ціннісний аналіз* застосовано до етичних дилем штучного інтелекту, алгоритмічної відповідальності та цифрових прав, із урахуванням доктрини “due process of algorithms” та рекомендацій Ради Європи щодо AI & Human Rights (2023).

Такий методологічний синтез забезпечує не лише теоретичне осмислення проблеми, а й пропонує практичні орієнтири для реформування правових механізмів, підвищення кіберстійкості та епістемологічної безпеки в умовах post-truth.

Виклад основного матеріалу. Термін “апокаліпсис” походить від грецького *ἀποκάλυψις* (apokálypsis), що означає “відкриття”, “зняття покриву”. У своєму первісному значенні слово не мало негативного забарвлення, а радше позначало процес розкриття прихованих істин. У давньогрецькій філософії та релігійних текстах апокаліпсис міг означати момент просвітлення, коли людині відкривається нове знання або істина.

З плином часу, особливо під впливом юдейської та християнської традицій, цей термін трансформувався в есхатологічну категорію, тобто став асоціюватися з кінцем світу та глобальними катастрофами. У християнській традиції апокаліпсис найчастіше пов’язують із **Книгою Об’явлення Одкровення Івана Богослова**, де описується кінець світу, друге пришестя Христа та останній суд. У юдаїзмі апокаліптичні мотиви зустрічаються у Книзі **Даніїла**, де історія поділена на періоди, що завершуються воскресінням мертвих та встановленням божественного порядку. Перська традиція зороастризму та маніхейства також містить апокаліптичні елементи. У **Бахман Яшт** описується видіння пророка Зороастра, де історія представлена як дерево з гілками, що символізують різні періоди. В кінці світу мертві воскреснуть, а світ оновиться.

У філософських і культурологічних інтерпретаціях XX–XXI століття апокаліпсис дедалі частіше тлумачиться як **метафора радикального зламу епох, кризової трансформації**, що супроводжується не лише знищенням попередніх структур, а й потенціалом для оновлення. Зокрема, філософ **Жан Бодрійяр** у своїй концепції

гіперреальності трактує сучасний стан культури як постапокаліптичний — стан, у якому справжнє вже втратило сенс, і панує симуляція, симуляри без оригіналу. Філософ акцентував: *“Тепер віртуальне є те, що йде на зміну реального і знаменує собою його остаточне руйнування, оскільки, роблячи всесвіт граничною реальністю, воно неминуче підписує їй смертний вирок”* (1990) [2].

Постапокаліптичне мислення також набуло поширення у філософії технології та соціальних змін. Наприклад, **Славой Жижек** у своїй праці *“Living in the End Times”* (2010) говорить про *“апокаліпсис без Одкровення”* — тобто про ситуацію, коли катастрофи відбуваються, але не несуть із собою глибшого сенсу чи моральної трансформації [3]. Тим самим він вказує на **втрату здатності осмислювати трагедії у метафізичному вимірі**.

Сучасні футурологічні підходи (наприклад, Нік Бостром [4] або Ювал Ной Харарі [5]) пов’язують апокаліпсис не лише з релігійними уявленнями, а й із реальними загрозами техногенного, біоетичного або інформаційного характеру – екзистенційними ризиками, що можуть поставити під сумнів саме виживання людства. У цьому контексті апокаліпсис тлумачиться як момент істини для цивілізації – своєрідна точка біфуркації, після якої або відбувається загибель, або – перехід до якісно нового стану.

Таким чином, сучасне розуміння апокаліпсису має дуалістичну природу:

- З одного боку, це символ руйнування, занепаду, краху цивілізаційних моделей, втрати ідентичності, істини та права.
- З іншого – це потенціал для оновлення, етичного переосмислення, відкриття нових сенсів і форм співжиття.

У рамках нашого дослідження термін **“інформаційний апокаліпсис”** виступає не як кінцева катастрофа, а як процес радикальної трансформації епістемологічних і правових засад, у якому можлива як загибель традиційного правопорядку, так і зародження нової правової культури, здатної адаптуватися до викликів доби постправди та цифрових симулякрів.

Термін **“інформаційний апокаліпсис”** характеризує сучасну ситуацію радикального перенасичення інформаційного простору, в якій традиційні механізми пізнання та орієнтації в реальності перебувають у стані глибокої кризи. Поняття **“апокаліпсис”**, що має есхатологічне походження, описує стан фундаментальних змін або навіть завершення певної епохи. У контексті інформаційного суспільства **“апокаліпсис”** набуває метафоричного значення колапсу усталених епістемологічних моделей через домінування неправдивих чи маніпулятивних наративів.

Сутність феномену полягає у взаємодії двох основних факторів: **технологічної революції** (соціальні мережі, алгоритмічні технології, штучний інтелект, великі дані) та **психологічних аспектів** людського сприйняття інформації (когнітивні упередження, схильність до підтвердження, емоційна маніпуляція). Саме ця взаємодія створила умови для формування **“апокаліптичної”** інформаційної реальності, в якій істина стає надзвичайно відносною, а авторитет традиційних інституцій та експертних спільнот послаблюється до критичної межі.

З точки зору епістемології, інформаційний апокаліпсис є результатом послаблення авторитету класичних джерел знання (науковці, журналісти, офіційні державні структури) і зростання скептицизму щодо їхньої спроможності забезпечити правдиву та неупереджену інформацію. Цей скептицизм посилюється поширенням альтернативних каналів інформації, які часто опираються не на факти, а на емоційно насичені наративи чи сенсаційні повідомлення, здатні швидко поширюватись у мережах.

Філософські основи цього явища глибоко аналізуються сучасними мислителями. Так Ніл Постман (1992) ще наприкінці XX століття попереджав про небезпеку інформаційної перенасиченості, що веде до поверхового сприйняття світу, де серйозні дискусії замінюються розважальним контентом [6]. Бюнг-Чуль Хан (2015) сучасну цифрову культуру описує як “диджитал-пандемію”, підкреслюючи, що інформація стала неконтрольованим фактором, який руйнує суспільну єдність і породжує фрагментацію та ізоляцію індивідів. На думку Хана, сучасні технології формують нову “епістемічну архітектуру”, що суттєво відрізняється від традиційних форм отримання і перевірки знання [7].

Шошана Зубофф (2019) вводить термін “капіталізм спостереження” (surveillance capitalism), наголошуючи, що інформація і персональні дані сьогодні є не просто товаром, а зброєю, що використовується для маніпуляції поведінкою людини [8]. Дані перетворюються на ресурс, який дає владу над суспільною свідомістю, дозволяючи впливати на вибори, поведінкові рішення, навіть моральні й етичні орієнтири людини.

Лі Макінтайр (2019) зазначає, що постправа є формою ідеологічного домінування, де спроби нав’язати суспільству певні переконання не залежать від емпіричних доказів, а ґрунтуються виключно на їхній емоційній привабливості. Це створює ґрунт для масових маніпуляцій і ерозії фундаментальних принципів демократії, адже рішення та політичні дії починають визначатися не фактами, а емоціями та симпатіями аудиторії [9].

У соціально-політичному контексті філософи права звертають увагу, що в умовах інформаційного апокаліпсису надзвичайно важливими стають навички критичного мислення, медіаграмотність і здатність суспільства до формування нових етичних норм і стандартів комунікації. В умовах, коли інформація стає засобом впливу і маніпуляції, саме розвиток критичного та незалежного мислення може виступити основною лінією захисту правових і демократичних інститутів від делегітимації.

Таким чином, інформаційний апокаліпсис у філософському вимірі постає як результат технологічного, психологічного та соціального синтезу, який ставить суспільство перед вибором: або сформувати нові механізми епістемологічної та інформаційної стійкості, або зіткнутись із загрозою фундаментальної деградації правосвідомості та суспільної єдності.

За останні кілька десятиліть сучасне інформаційне середовище, в якому функціонує людська свідомість, зазнало радикальних змін. Ми перебуваємо у світі перевиробництва інформації, де кількість даних зростає експоненційно, а їх якість часто змінюється від складної організованості до спрощеності, яка стає неінформативною і більше орієнтованою на розвагу. Це явище посилюється незліченними джерелами, що постійно надходять у цифровий простір, незалежно від реальних потреб людини чи її здатності обробляти отриману інформацію. Сучасне виробництво інформації перетворилося на бізнес-індустрію, яка агресивно впливає на психіку споживача за допомогою новітніх технологій створення та розповсюдження медіа-контенту. Результатом стає повсюдне явище поведінкової дезадаптації, невротичної залежності, віртуалізації соціальних зв’язків та ефект псевдобідності в інформаційному полі.

Паралельно змінюється саме якість взаємодії людини з інформацією: зникає здатність до осмисленої і цілеспрямованої роботи з даними, примітивізуються підходи до вирішення інтелектуальних завдань. Масовість цього процесу охоплює практично все суспільство, оскільки кожна людина стає безпосереднім учасником інформаційного простору. Виявлення тенденцій, їх опис і розробка стратегій протидії негативним

аспектам інформаційного апокаліпсису можливі лише в рамках спеціалізованих наукових програм.

У 2016 році фахівець з інформаційної безпеки та випускник Массачусетського технологічного інституту Авів Овадья одним із перших публічно попередив про загрозу масового поширення дезінформації в соціальних мережах, зокрема в контексті президентських виборів у США. Його занепокоєння щодо маніпулятивного потенціалу цифрових платформ було висвітлено в низці публікацій, зокрема у *Washington Post*, де він зазначив, що ще в середині 2016 року виявив тривожні тенденції в екосистемі онлайн-інформації [10]. А. Овадья попереджав, що без належного втручання суспільство може зіткнутися з “інфоапокаліпсисом” – катастрофічним крахом ринку ідей.

У своїй доповіді на конференції W3C у 2019 році [11] А. Овадья підкреслив глобальну загрозу дезінформаційних атак, особливо під час виборів, і закликав до впровадження технологічних стандартів для боротьби з цими викликами. Його ранні попередження набули широкого розголосу в 2018 році, коли він описав потенційні наслідки “інфоапокаліпсису” в інтерв'ю *FastCompany*, зазначивши, що ситуація може погіршитися через розвиток технологій, які дозволяють створювати переконливі фальшиві відео та аудіо, здатні спотворювати реальність.

Ці застереження Овадї стали передвісниками сучасних викликів, пов'язаних із поширенням дезінформації, *deepfake*-технологій та маніпулятивного контенту, які сьогодні активно обговорюються в контексті впливу на демократичні процеси та інформаційну безпеку. Тоді він зауважив, що платформи Facebook, Twitter та Google орієнтуються на максимізацію кліків, лайків, репостів і рекламних переходів, при цьому якість інформації втратила своє значення. В сучасних умовах А. Овадья передбачає колапс інституту правди та розпад поняття “факту”, що зумовлено рясним поширенням доступних технологій і спроможністю будь-якої особи скомпонувати події, яких насправді не було.

Прогнози А. Овадї, озвучені ще у 2016 році, нині справджуються з вражаючою точністю. Його застереження щодо ймовірності “інформаційного апокаліпсису” – масового краху довіри до фактів унаслідок гіперреалістичних фальсифікацій – підтверджуються масштабним поширенням нових форм дезінформації. Зокрема, мова йде вже не лише про фейкові новини, які стали першою хвилею підриву епістемологічної довіри, а про принципово новий етап – використання генеративних нейромереж для створення глибоко переконливих візуальних симуляцій.

Один із прикладів ранніх мистецьких експериментів – відео *Alternative Face v1.1* (2018) німецького медіа художника Маріо Клінгеманна, де ШІ поєднує виступ Келлієн Конуей із образом молодої Франсуази Арді, — сьогодні отримав прикладну й небезпечну інтерпретацію у масовій політичній практиці [12]. У 2024 році на території Європейського Союзу було зафіксовано щонайменше 35 випадків використання *deepfake*-відео в контексті виборчих кампаній, включно з фальсифікованим зверненням прем'єр-міністра Словаччини перед другим туром президентських виборів (DW, 2024). У США, напередодні кампанії 2024 року, було оприлюднено аудіозаписи із симульованими голосами політиків, які не робили відповідних заяв, що спричинило хвилю судових позовів і реакцію законодавців.

У травні 2025 року в Україні було виявлено спробу масової дезінформаційної атаки через Telegram-канали, де *deepfake*-відео нібито демонстрували корумповані дії посадовців під час гуманітарних закупівель. Ці приклади свідчать про те, що ми вже перебуваємо в реальності, де межа між автентичним і симульованим стирається, а інформаційне поле стає полігоном для системної дестабілізації правової легітимності.

Отже, те, що у 2016 році звучало як застереження, нині перетворилося на емпірично підтверджену реальність.

Висвітлене нами свідчить про поступове входження суспільства у фазу системної епістемологічної нестабільності, де фейкова інформація, симулякри та глибокі фальсифікації (deepfakes) перестають бути винятком і стають елементами буденності. Зрощення реального і віртуального унеможлиблює традиційне розрізнення істинного і хибного, а правові системи змушені реагувати в умовах постійного дефіциту достовірності. У цьому контексті постає ключове питання сучасності: **чи зможемо ми зберегти здатність критично мислити та встановити нові етичні орієнтири, щоб долати наслідки інформаційного хаосу?** Адже саме від відповіді на це питання залежатиме не лише якість демократичного процесу, а й легітимність права як такого в цифрову епоху.

Інформаційний апокаліпсис суттєво впливає на правову сферу, трансформуючи саме поняття легітимності й довіри до правових інститутів. В умовах надлишку дезінформації, поширення фейків і конспірологічних теорій традиційні правові механізми зазнають значного тиску. Дезінформація активно підриває авторитет судової влади, знижує довіру громадян до законодавчих органів та політичних інститутів. Це проявляється у поширенні сумнівів щодо чесності виборів, справедливості судових процесів, ефективності правоохоронної системи. У результаті створюється атмосфера, в якій легітимність правових рішень і нормативних актів стає дедалі більш сумнівною.

Девальвація публічного інституційного авторитету є одним з найнебезпечніших наслідків інформаційного апокаліпсису. Неправдиві повідомлення і маніпулятивні наративи поширюються настільки швидко й масово, що громадяни починають сумніватися навіть у тих державних інституціях, які традиційно мали високий рівень суспільної довіри. Як наслідок, посилюється соціальний скептицизм, громадяни втрачають віру в об'єктивність і неупередженість правоохоронних органів, судів і державних службовців, що суттєво знижує ефективність роботи правової системи.

У відповідь на ці виклики державні органи та правові інституції намагаються компенсувати втрату довіри шляхом підвищення прозорості своєї діяльності. Впроваджуються відкриті реєстри, розширюється доступ громадян до офіційної інформації, активізується використання цифрових технологій для забезпечення прозорості і підзвітності. Наприклад, ініціативи щодо відкритих даних, антикорупційні платформи та онлайн-трансляції судових процесів мають на меті відновити суспільну довіру та переконати громадян у чесності державних інституцій. Однак такі заходи часто є недостатніми без системних реформ і розвитку навичок медіаграмотності серед населення.

Епістемологічні посилення в праві також потребують переосмислення. У суспільстві, де інформаційний простір контролюється великими алгоритмічними платформами, традиційні концепції доказів і свідчень повинні адаптуватися до нових умов. Юридична практика мусить враховувати, що джерелом інформації можуть бути не тільки перевірені документи чи свідчення очевидців, але й алгоритмічно згенеровані повідомлення, маніпулятивні медіа чи сфальсифіковані цифрові докази (deepfake).

В умовах інформаційного апокаліпсису суттєво послаблюється інституційна довіра громадян, що проявляється у делегітимації таких важливих інститутів, як судова влада, медіація та прийняття державних рішень. Конкретні приклади включають зростання недовіри до судових рішень у резонансних справах через маніпулятивні інформаційні кампанії, а також дискредитацію виборчих процесів через поширення неправдивих наративів про шахрайство та фальсифікації.

Розрив між нормативною та фактичною легітимністю права стає очевидним, коли формально правові рішення не сприймаються громадянами як справедливі та правомірні через поширені дезінформаційні кампанії. Феномен “справедливості як симулякра” проявляється у зростанні правового популізму, коли політики використовують маніпулятивні комунікації, щоб створити ілюзію справедливості, хоча їх дії фактично суперечать принципам права.

У відповідь на ці виклики формується нова парадигма доказування, яка базується на міждисциплінарному підході до перевірки достовірності інформації. Зростає роль цифрової експертизи, а також значення аналітичної верифікації інформаційних джерел і цифрових слідів, включаючи метадані, сигнатури редагування та алгоритмічні патерни. Судова практика поступово адаптується до нової епістемологічної архітектури, запроваджуючи цифрові докази та механізми їх перевірки як окрему категорію процесуальних дій.

Водночас міжнародні організації та професійні мережі (зокрема ENFSI – Європейська мережа судово-експертних інститутів) пропонують рекомендаційні документи, такі як ENFSI Best Practice Manual for the Forensic Examination of Digital Technology [13]. Хоча ці документи не є обов’язковими стандартами, вони пропонують актуальні рамки і кращі практики, спрямовані на уніфікацію і підвищення якості цифрової судової експертизи в державах ЄС. У поєднанні з розвитком національного законодавства в сфері кіберзлочинності та цифрових доказів ці підходи можуть підвищити прозорість і легітимність правозастосування.

Алгоритмічна реальність, сформована платформами, такими як Facebook, TikTok і X (Twitter), стала новою “владою правди”. Глобальний звіт “DigitalNewsReport 2024” [14] від ReutersInstitute підтверджує, що персоналізовані алгоритми значно підсилюють інформаційні “бульбашки”, посилюючи поляризацію та впливаючи на суспільні уявлення про правду та правосуддя. Питання суб’єкта стає критичним: чи є людина автономною у формуванні своєї правосвідомості, чи вона перетворюється на цифровий профіль, керований алгоритмами?

Філософія мови також стикається з серйозними викликами, оскільки деградація публічного дискурсу через домінування спрощених та емоційних наративів негативно впливає на процес нормотворення. Це створює ризики появи норм, що базуються не на еволюційних закономірностях розвитку мови чи раціональних обговореннях і фактах, а на маніпулятивних і популістичних підходах.

Міжнародний досвід демонструє, що відповіддю на інформаційний апокаліпсис стає посилення регуляторних механізмів на рівні держав і міжнародних організацій. Європейський Союз, наприклад, впроваджує директиви, що зобов’язують цифрові платформи активніше боротися з поширенням фейків, дезінформації та мови ненависті. В ЄС активно працюють над інтеграцією програм медіаграмотності в освітні системи та правову практику, що дозволяє підвищити критичне мислення громадян і їхню здатність розрізняти правдиву інформацію від маніпулятивної [15]. Подібні ініціативи також активно розробляються міжнародними організаціями, такими як Рада Європи, ООН та ЮНЕСКО, які визнають, що боротьба з дезінформацією є ключовою умовою для збереження демократії та правових цінностей [16].

Таким чином, право в умовах інформаційного апокаліпсису стоїть перед необхідністю глибокого перегляду своїх епістемологічних засад, адаптації до нових цифрових реалій і створення стійких механізмів, що забезпечать легітимність та ефективність правових інститутів у цифрову добу.

Сучасна інформаційна реальність дедалі більше формується алгоритмами соціальних мереж, пошукових систем і штучного інтелекту. Цей феномен отримав назву “алгоритмічна реальність”, і його сутність полягає в тому, що інформація, яку отримує користувач, персоналізується за допомогою алгоритмічних процесів. Внаслідок цього формується індивідуалізована інформаційна картина світу, яка може значно відрізнятися від загальноприйнятої або об’єктивної реальності. Це створює низку нових викликів, зокрема для філософії права, яка має розібратися в питаннях відповідальності та етичних стандартів, які застосовуються до алгоритмічного поширення інформації.

Одним із фундаментальних викликів є непрозорість алгоритмів, які регулюють доступ до інформації. Алгоритмічна логіка часто є своєрідною “чорною скринькою”, принципи роботи якої залишаються невідомими для широкого загалу. Така непрозорість ускладнює критичний аналіз інформації та може бути використана для маніпулювання громадською думкою, оскільки суспільство не має достатньої інформації про те, як саме формується контент, який пропонується кожному конкретному користувачу.

Юридична відповідальність за поширення дезінформації через алгоритмічні платформи є ще одним гострим питанням. Умовно можна поставити питання: хто має відповідати, якщо алгоритм поширює неправдиву інформацію чи маніпулятивні повідомлення – розробники платформи, самі користувачі, чи держава, яка не забезпечила адекватного регулювання цифрового простору? Це питання активно обговорюється на міжнародному рівні, і вже з’являються приклади нормативних актів, які покладають відповідальність на власників платформ та соціальні мережі. Наприклад, Європейський Союз ухвалив Digital Services Act (DSA) [17], що передбачає штрафи для технологічних компаній за поширення неправдивого контенту. Інший приклад – Facebook, який зіткнувся з юридичними позовами після скандалу Cambridge Analytica через недостатню прозорість алгоритмів і використання персональних даних для маніпуляцій політичними кампаніями.

Цифрові права стають дедалі більш актуальним аспектом правової філософії в умовах алгоритмічної реальності. Шошана Зубофф у своїй концепції “капіталізму спостереження” наголошує на тому, що збір і аналіз персональних даних користувачів платформами є фактично “експропріацією критичних прав людини” [8]. Водночас Євген Морозов у своїй книзі “The Net Delusion” (2011) [18] стверджує, що надмірна віра у демократизуючий потенціал технологій може призвести до небезпечної концентрації влади у руках приватних корпорацій. Тим часом Юваль Ной Харарі в праці “21 Lessons for the 21st Century” (2018) [19] підкреслює ризики втрати особистої автономії через тотальний цифровий моніторинг та контроль, наголошуючи на потребі в правовому регулюванні для захисту людських свобод. З огляду на ці підходи, з’являється необхідність переосмислення правового захисту персональних даних, приватності й цифрових свобод, що включатиме механізми, які забезпечать прозорість і етичність обробки персональних даних, а також гарантуватимуть можливість користувачам контролювати свої цифрові сліди.

Справедливість алгоритмів також викликає важливі філософські дискусії, особливо коли йдеться про їх застосування в судовій практиці та правозастосуванні. Використання штучного інтелекту для прогнозування ризиків рецидиву, визначення винуватості чи винесення судових рішень має серйозні наслідки з точки зору рівності й справедливості. Алгоритмічні системи, засновані на аналізі історичних даних, можуть ненавмисно посилювати соціальні упередження та дискримінацію, створюючи нові нерівності у правосудді. Це ставить перед філософами права завдання глибоко переосмислити поняття “справедливості” в контексті автоматизованих рішень, а також

розробити чіткі правові й етичні стандарти для застосування алгоритмічних технологій у юридичній сфері.

Таким чином, алгоритмічна реальність ставить перед філософією права конкретні виклики, серед яких важливими є забезпечення прозорості алгоритмів, встановлення чіткої юридичної відповідальності платформ за поширення дезінформації, гарантії цифрових прав користувачів і недопущення дискримінації у судових рішеннях, сформованих на основі штучного інтелекту. Ефективне розв'язання цих завдань передбачає створення детальних правових норм і етичних стандартів, розробку технічних засобів моніторингу та контролю алгоритмів, а також підвищення цифрової грамотності суспільства для збереження демократії та правової стабільності.

Україна стикається з особливо гострими викликами у сфері інформаційної безпеки через масові кампанії дезінформації з боку РФ, активне використання технологій *deepfake* та Telegram-пропаганди. Особливістю інформаційного фронту в умовах воєнного стану є необхідність активного розвитку медіаграмотності та цифрової гігієни серед громадян. Важливим стає забезпечення прозорості правосуддя і доступності інформації про діяльність державних органів, що допоможе підвищити рівень суспільної довіри навіть у критичні періоди війни.

Разом з тим, цифровізація правосуддя супроводжується новими ризиками, зокрема у сфері кібербезпеки та захисту персональних даних. Тому необхідно не лише масштабувати технічні рішення, але й паралельно впроваджувати політики управління цифровими ризиками, підвищення цифрової грамотності суддів, адвокатів та громадян.

Інформаційний апокаліпсис є не лише технічною або етичною проблемою, але й глибоко філософсько-правовим викликом, що ставить під сумнів традиційні засади легітимності права у XXI столітті. Для збереження правової стабільності необхідно активно переосмислити механізми формування істини/правди, роль людини як суб'єкта права та державні функції в умовах цифрової трансформації. На основі отриманих нових знань у ході роботи над темою даної статті, може сформулювати такі прогностичні сценарії майбутнього:

Світовий вимір

У XXI столітті людство стоїть перед критичним вибором між різними моделями інформаційного майбутнього, що визначатимуть довготривалу стабільність або ж занепад демократичних інституцій. Вплив штучного інтелекту, масове поширення дезінформації та розмиття меж між правдою та вигадкою формують три можливі сценарії:

Сценарій 1 – Світ занурюється у подальшу інфляцію істини, де демократичні процеси стають симуляцією, а суспільна довіра – безповоротно зруйнованою. Соціальні мережі продовжують бути основним джерелом інформації, при цьому їхні алгоритми формують ізольовані епістемологічні середовища. Люди дедалі частіше довіряють емоційному контенту, що підтверджується *Global Risks Report 2024 (WEF)* [20], який включає дезінформацію в топ-5 глобальних загроз. Прогноз також підтримується висновками, що цифрове суспільство виробляє надлишкову кількість інформації, яка парадоксально призводить до втрати сенсу. У такій ситуації можлива ескалація авторитарних тенденцій під приводом “захисту правди”, а механізми демократичного контролю – деградують.

Сценарій 2 – Найімовірніший у найближчі 5-10 років. Більшість країн реагують на виклики дезінформації шляхом адаптації законодавства. Наприклад, у 2024 році ЄС ухвалив низку змін до **Digital Services Act**, зобов'язавши платформи впроваджувати прозорі системи модерації контенту та звітувати про алгоритмічні ризики. Паралельно

з'являються етичні кодекси для генеративного ШІ, як-от AI Pact (2024) [21]. Водночас такі заходи можуть призводити до надмірного нагляду, формального контролю й порушення свободи вираження. Реальність такого сценарію – балансування між цифровою безпекою та свободою – спостерігається вже сьогодні у кейсах Франції, Канади, Німеччини та Південної Кореї.

Сценарій 3 – Цей сценарій передбачає формування нової епістемологічної архітектури – цифрової філософії права. Йдеться про впровадження автономних систем перевірки інформації, включаючи:

- блокчейн-реєстри судових рішень, що забезпечують прозорість і незмінність юридичних даних;
- незалежні алгоритмічні аудитори, які аналізують упередженість і достовірність моделей ШІ;
- інституціалізацію цифрової етики як обов'язкової частини правової освіти.

Пілотні реалізації таких підходів вже мають місце: наприклад, у США розвивається ініціатива National AI Advisory Committee, а в Нідерландах – незалежні комісії з перевірки цифрового уряду. Проте широке розповсюдження можливе лише за умов глобальної міждисциплінарної співпраці – між ІТ, правом, етикою та освітою.

Національний вимір

Короткостроково (2024 – 2026). Україна й надалі перебуватиме під потужним інформаційним тиском з боку рф. За даними Strat Com UA, лише у першому кварталі 2024 р. було зафіксовано понад дві тисячі скоординованих дезінформаційних атак: від фальсифікованих звернень українських посадовців у Telegram до генеративних deepfake-роликів, що дискредитували мобілізаційні рішення уряду. Такий інформаційний град суттєво поглиблює недовіру до судової системи й державних інституцій. Негайна відповідь держави полягає у створенні Національного центру стійкості до дезінформації (2024) та внесенні процесуальних змін, які надають суду інструменти хеш-верифікації цифрових матеріалів і фіксують неперервний “ланцюг зберігання” (chain of custody) електронних доказів.

Середньостроково (2027 – 2030). Ситуація починає змінюватися завдяки швидкій цифровій трансформації. Платформа “Дія” переходить до версії 4.0: у застосунок інтегрують AI-помічника, модуль персоналізованого доступу до судових сервісів та автоматизоване подання процесуальних документів. Повномасштабно запрацювали Е-суд, “е-Протокол” для поліції та електронна митниця. За оцінкою Світового банку (2029), цифровізація державних послуг додає близько 1,5 % до ВВП щороку. Досвідом “Дії” вже офіційно зацікавилися Естонія, Грузія та країни Західних Балкан, де реалізуються пілотні проєкти “DiiA-Lite”.

Водночас розширення електронних реєстрів підвищує кіберризики: у 2028 р. зафіксовано масовану спробу підміни даних у Державному земельному кадастрі. Парламент відповідає внесенням комплексних змін до чинного Закону України “Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги” (2017), який запроваджує обов'язковий незалежний аудит алгоритмів, а також створенням спільного з НАТО кіберполігону – NATO-UA Cyber Range.

Довгостроково (після 2030). За сприятливого розвитку подій Україна перетворюється на “living lab” демократичної кібердержави. У 2032 р. країна входить у першу двадцятку глобального UN E-Government Development Index; приєднується до європейського простору довірчих послуг eIDAS 2.0 і запускає Kyiv Digital Ethics Hub – центр передового досвіду з цифрової етики та алгоритмічного аудиту. Одночасно реалізується модель “data embassy”: резервні копії критичних державних реєстрів

розміщують у хмарних сховищах країн ЄС, що знижує вразливість до фізичних і кібернападів. Головним ризиком лишається “данковий колоніалізм”: великі транснаціональні ІТ-компанії прагнуть монетизувати українські масиви даних для комерційної аналітики. Відповіддю стає Кодекс цифрової етики (спільний проєкт РЄ та Мінцифри), який закріплює пріоритет публічного інтересу над корпоративною вигодою.

У підсумку Україна переходить від реактивної оборони до проактивного експорту норм і технологій цифрової демократії. Її подальший успіх залежить від здатності інтегрувати філософію права, кібербезпеку та етику даних у єдину стратегічну рамку – систему, здатну стримувати інформаційний хаос і водночас захищати базові свободи громадян.

Висновки. Україна, опинившись на передньому краї сучасної інформаційної війни, парадоксальним чином перетворила власну кризову реальність на унікальний полігон інновацій. Попри 15 000 зафіксованих CERT-UA кібератак лише за 2024 р. (60 % — проти державного сектору), країна не лише зберегла функціональність ключових інституцій, а й продемонструвала їхнє стрімке цифрове переозброєння. Платформа “Дія” у воєнний час залучила понад 20 млн користувачів, інтегрувавши нові сервіси – е-мелітополь, еВідновлення, шеринг військових документів; щомісячно доповнюється AI-модулями перевірки персональних даних, а віднедавна – API для бізнес-інтеграцій. Судова система перейшла на повноцінний Е-суд: 72 % цивільних позовів 2024 р. подано онлайн, а ланцюг зберігання цифрових доказів офіційно закріплено в процесуальному кодексі. Бізнес-сектор адаптувався через е-Робота, дистанційні ФОП-реєстрації та хмарні бухгалтерські сервіси; за даними Мінцифри, 96 % банківських операцій малого й середнього бізнесу вже обслуговуються цифровими каналами. Водночас державні реєстри (кадастровий, судовий, ДРРП) модернізовано за моделлю *data embassy*: резервні копії розміщено в дата-центрах Естонії та Нідерландів, що гарантує їхню фізичну й логічну недоторканність навіть під час ракетних атак.

Цей безпрецедентний досвід – жодна інша країна не тестувала цифрову державу під одночасним вогнем ракет і кіберштурмів – створює нові траєкторії розвитку в умовах глобального інформаційного апокаліпсису. По-перше, Україна стає природним експортером моделей кіберстійкості: на базі Київського *Digital Ethics Hub* та полігону NATO-UA Cyber Range уже готуються тренінги для фахівців з Естонії, Грузії та країн Західних Балкан. По-друге, формується правовий інкубатор кібербезпеки: Мінцифри спільно з Радою Європи розробляє Кодекс цифрової етики, який у перспективі може стати прототипом “конвенції про інформаційні права людини”. По-третє, країна має шанс очолити постапокаліптичний відновлювальний хаб: блокчейн-реєстри рішень, незалежні аудитори алгоритмів і мережа *data embassies* можуть слугувати каркасом для цифрової реконструкції інших держав, що постраждають від кіберкатастроф чи військових конфліктів.

Отже, накопичений “бойовий” досвід робить Україну потенційним генератором нових правових механізмів кіберзахисту, інформаційної безпеки та цифрових прав на глобальному рівні. У мирний період це відкриває перспективу трансформувати країну на центр підготовки кадрів, сертифікації кіберрішень і розробки нормативних стандартів, здатних задати тон світовій політиці безпеки в епоху *post-truth*.

Водночас, паралельно з поступом України в напрямку цифрової демократії та глобальної кіберстійкості, росія занурюється у процеси системної деградації. Втрата технологічного суверенітету, міжнародна ізоляція та посилення інформаційного контролю перетворюють країну на замкнену структуру, де маніпулятивні наративи та цензура стають основними методами управління суспільством.

Ця регресія фактично повертає росію до її історичних витоків – моделі закритого, авторитарного суспільства, де інформаційне середовище навмисно спрощується до пропагандистських кліше. У глобальному вимірі це означає, що Росія поступово втрачає роль технологічного актора, натомість Україна посилює свою позицію як постіндустріальний цифровий центр із розвиненими механізмами інформаційної стійкості та регуляторного лідерства.

Таким чином, у XXI столітті відбувається фундаментальний розрив між двома траєкторіями: одна країна (Україна) інтегрується у глобальну систему цифрової демократії та кібербезпеки, тоді як інша (росія), із зрозумілих та закономірних причин, дедалі більше деградуватиме в “болото” ізольованої дезінформації та тотального хаосу.

Список використаних джерел:

1. Word of the Year 2016. Oxford University Press URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>
2. Jean Baudrillard. *La Transparence Du Mal* essai sur les phénomènes extrêmes. 1990, Galilée, GALILEE. URL: https://openlibrary.org/books/OL1943641M/La_transparence_du_mal
3. Žižek, Slavoj. *Living in the End Times*. London / New York: Verso, 2010. URL: <https://www.are.na/block/1096675>
4. Nick Bostrom Existential Risks: Analyzing Human Extinction Scenarios and Related Hazards. *Journal of Evolution and Technology*, Vol. 9, March 2002. First version: 2001 URL: <https://nickbostrom.com/existential/risks.pdf>
5. Prof. Yuval Noah Harari. Сайт автора. URL: <https://www.ynharari.com/book/homo-deus/>
6. Neil Postman *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Vintage Books A Division of Random House, Inc. New York 1992 URL: <https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/10/technopoly.pdf>
7. Byung Chul Han *The Burnout Society*. Stanford University Press Stanford, California. 2015 URL: [https://cdn.oujdaibrary.com/books/1012/1012-the-burnout-society-\(www.tawcer.com\).pdf](https://cdn.oujdaibrary.com/books/1012/1012-the-burnout-society-(www.tawcer.com).pdf)
8. Zuboff Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56791>
9. Lee McIntyre Post-Truth. *Organon* F. May 2019 URL: https://www.researchgate.net/publication/332983117_Lee_McIntyre_Post-Truth
10. BuzzFeed News, інтерв'ю з Авівом Овадьсю. URL: <https://www.buzzfeednews.com/article/charliwarzel/the-terrifying-future-of-fake-news#.gsEQ21V2K>
11. W3C Track on The Web Conference 2019. May 15, 2019; San Francisco, California. URL: https://www.w3.org/2019/05/15-w3c-track/speakers.html?utm_source=chatgpt.com
12. YouTube, демонстрація технології генерації відеороликів Nvidia. URL: https://www.youtube.com/watch?v=af_9LXhcebY
13. Best Practice Manuals, Forensic Guidelines and Supporting Documents. ENFSI URL: <https://enfsi.eu/about-enfsi/structure/working-groups/documents-page/documents/best-practice-manuals/>
14. Digital News Report. Reuters Institute. 2024. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024>
15. Initiatives towards improved media literacy. European Commission URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/media-literacy?utm_source=chatgpt.com
16. Media Literacy. Council of Europe URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/media-literacy/-/asset_publisher/fFKaKTHt3yHb/content/council-of-europe-launches-in-rome-a-publication-to-promote-digital-literacy-for-seniors?utm_source=chatgpt.com
17. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Document 32022R2065 URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>

-
18. Evgeny Morozov The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom. . New York: PublicAffairs, 2011. 432p. URL: https://www.academia.edu/7170576/Evgeny_Morozov_The_Net_Delusion_The_Dark_Side_of_Internet_Freedom_Public_Affairs_2011_
19. Yuval Noah Harari 21 Lessons for the 21st Century. Jonathan Cape London. 2018 URL: <https://maurooliveira.blog/wp-content/uploads/2020/10/21-lessons-for-the-21st-century-1.pdf>
20. Global Risks Report 2024. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>
21. The EU Artificial Intelligence Act. Up-to-date developments and analyses of the EU AI Act. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/>

~~~~~ * * * ~~~~~
